

Nordterm 89 i Varde



Nordterm 89 hölls i Handelshøjskole Syd i den lilla staden Varde på Sydjylland, se sidan 3. På sidan 8 får man veta vad termen "fotogen" heter på engelska och på sidan 10 finns en terminologisk utredning om "stealth", mod och "gejd".

Innehåll:

Nordterm 89 s 3

En skattkammare full med översättningar s 6

En översättares erfarenheter av TERMDOK 89 s 7

Hur blev den termen till? s 8

Notiser s 9

Vad tycker TNC om stealth, mod och gejd? s 10

Termfrågor i urval s 11

TNC-Aktuellt

Nyhetsblad för TNCs medlemmar.

TNC är en ideell förening och har till uppgift att verka för att en lämplig teknisk terminologi skapas och används inom offentlig förvaltning, näringsliv, utbildningsväsen och massmedier.

Redaktion:

Berit Björk
Åsa Holmér

Prenumeration:

Elisabeth Lindström

Postadress:

Västra vägen 9 C, 171 46 Solna

Telefon: 08-735 85 25

Telefax: 08-27 32 86

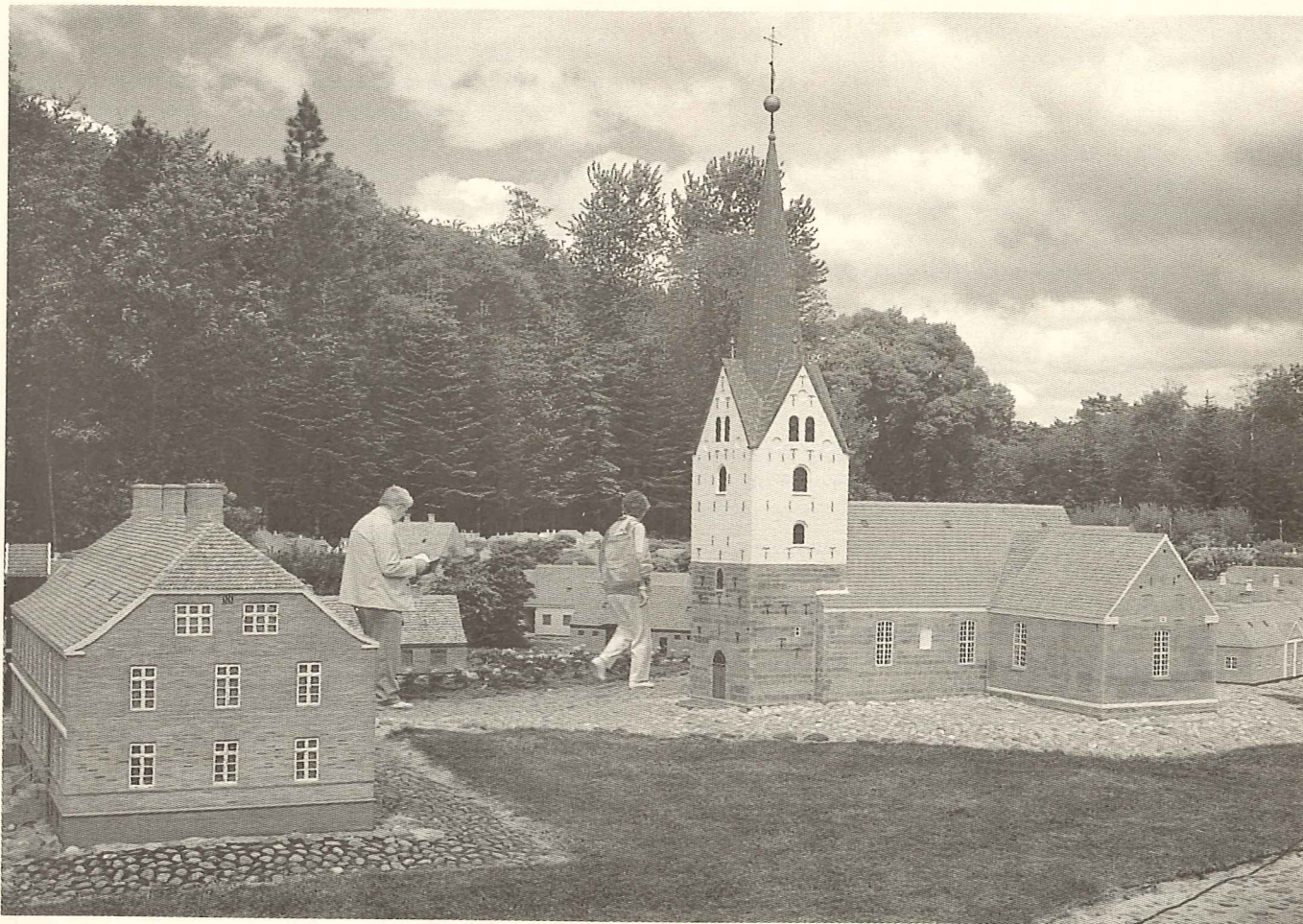
Postgiro: 55 60 12-3

Bankgiro: 711-1925

TNC-Aktuellt utkommer med 4 nummer per år och kostar 100 kr för en helårsprenumeration.

Eftertryck tilläts om källan anges.

gotab 89968, Stockholm 1989



Minibyen i Varde.

Nordterm 89 hölls den 1–3 juni i den lilla staden Varde på Sydjylland i Danmark. Handelshøjskole Syd stod för den organisatoriska uppläggningsen och det var också där mötena ägde rum.

Den första dagens eftermiddag och kväll ägnades åt möten i styrgruppen och i arbetsgrupperna.

Den 2 och 3 juni hölls ett symposium på temat "Terminologi, EDB og vidensteknik". Det var cirka 70 personer som deltog i symposiet.

Här skall genast sägas att danskarna har valt termen "vidensteknik" för det som på engelska kallas "knowledge engineering". Ämnesområdet, som nu har några år på nacken, har fortfarande lite oklara gränser i förhållande till närliggande ämnesområden och någon svensk term har vi från TNC ännu inte velat föra fram. Vi skriver tills vidare "knowledge engineering" inom citations-tecken eller väljer hellre att precisera vilket delområde som är aktuellt för tillfället. Ämnesområdet tangerar nämligen flera olika delområden, tex uppbyggnad och underhåll av kunskapsbaserade och frågesbesvarande system, maskinöversättning och datorstödd översättning, informationssökning.

Språkets roll i allmänhet är av stort intresse i dessa sammanhang. För terminologer är speciellt terminologins tillämpning inom "knowledge engineering" intressant och meningen med symposiet i Varde var att detta samband skulle ges en allsidig belysning.

Nedan följer en kortfattad sammanfattning av de tretton föredragen. Handelshøjskole Syd har utlovat en sammanställning av alla föredragen så småningom.

Begreppet "begrepp"

Anita Nuopponen från Vasa Högskola talade om begreppet 'begrepp' och framhöll att det inte är alldeles enkelt att definiera det. Det är ett begrepp som används inom flera fackområden och man kan ifrågasätta om det alltid skall definieras på samma sätt. Många har diskuterat huruvida 'begrepp' är en *tankeenheter* eller en *kunskapsenheter*, tex Eugen Wüster och Ingetraut Dahlberg. Wüster anser att begrepp är tankeenheter medan Dahlberg menar att vardagsbegrepp är tankeenheter och vetenskapliga begrepp är kunskapsenheter.

– Begreppet är, trots att alla inte är ense om dess natur, kärnan i all terminologisk teori. Vi är överens om att terminologiskt arbete utgår från begreppet.

– Tyvärr, menade Anita Nuopponen, är det i många fackordlistor svårt att se om avsikten är att beskriva ordförrådet eller begreppen. Begreppsorientering förbättrar en ordlistas kvalitet men det finns alltför få ordlistor som uppfyller terminologiska krav. Varför? undrade hon. Är det för dyrt? Eller är det för svårt?

Olika skolor

Christer Laurén, även han från Vasa Högskola, talade under rubriken "Terminologiska skolor – en komparativ analys". Han beskrev en vetenskaplig skola som något som har

- en gemensam teoretisk ansats
- gemensamt sätt att inordna forskningens objekt i det vetenskapliga sammanhanget

– en i huvudsak gemensam strategi
Han exemplifierade vidare de terminologiska skolorna med:

1. Pragskolan som fick sina impulser av
 - nationalspråkliga behov
 - Eugen Wüster
 - den lingvistiska Prag-skolan
2. Den sovjetiska skolan som fick impulser av
 - samhällsutvecklingen
 - Lotte, Wüster, Vinograd, Reformatskij
3. Wien-skolan som fick impulser av
 - sekelskiftets språkkritik och filosofi (der Wiener Kreis)
 - naturvetenskapernas utveckling
 - Wüster, även hans intresse för esperanto
4. Den nordiska skolan som fick impulser av
 - behovet att kunna använda det egna språket med sin begränsade spridning även för vetenskapliga avhandlingar och andra avancerade texter (för lite mer än 100 år sedan skrevs avhandlingar på icke-nordiska språk, främst klassiska)
 - samhörighet och samarbete
5. Den kanadensiska skolan som fick impulser av
 - behovet av att kunna åstadkomma samstämmiga texter mellan de två nationella språken
 - modern tillämpad lingvistik (termutbredning, sociolingvistik)

Wien-skolan betonar dessutom att terminologi är ett inter- och transdisciplinärt vetenskapsområde och inte någon disciplin inom lingvistik.

I Norden ligger terminologiarbetet nära den tillämpade lingvistik i vid mening även om tendensen inte är entydig. I Canada är inte *begreppet* centralt utan man ägnar sig mycket åt uttryckssidan – neologin spelar t ex en viktig roll.

Terminologidatabaser

Bodil Nistrup-Madsen och *Hanne Hinz*, båda från Handelshøjskolen i Köpenhamn talade om terminologidata-

basers struktur och om enklare sökrutiner och därmed enklare åtkomst i databasen. Den danska termbanken DANTERM, som började utvecklas i slutet av 70-talet, används i dag inom forskning och undervisning. Den är ännu inte allmänt tillgänglig därför att resurser saknats för utarbetande och inmatning av terminologiska data. För att råda bot på detta har Terminologigruppen startat diverse sk DANTERM-aktiviteter som har till syfte att decentralisera terminologiarbetet, dvs att aktivera institutioner och företag till att utarbeta interna terminologidatabaser. Man har anpassat databassystemet ORACLE så att det kan användas för inläsning av och sökning i egna terminologidata och så småningom för inläggning i den stora termbanken DANTERM. Aktiviteterna är baserade på att de olika användarna utnyttjar en gemensam uppsättning av upplysningar och en gemensam ämnesklassifikation, vilket möjliggör utväxling av data och uppbyggnad av en gemensam databas.

Flera av de danska föredragen innehöll redogörelser inom ämnet "knowledge engineering", dvs förhållandet mellan terminologi, kunskapsbaserade system och informationssökning. *Bertha Sørensen* talade om "Vidensrepresentation i vidensbaserade systemer", *Lotte Weilgaard* och *Susanne Lervad* berättade om "Tekstilbase – en terminologisk vidensbank" och *Bent Hauschildt* och *Ole Lauridsen* beskrev ett projekt om "Fagsproglige korpore og terminologi" som de arbetar med vid Handelshøjskolen i Århus.

Terminologisk medvetenhet

Annelise Grinsted från Grindsted Products A/S i Danmark (ett företag som tillverkar tillsatser för livsmedelsindustrin) och *Seija Suonuuti* från Telenokia Oy i Finland beskrev hur man inom stora företag kan verka för en enhetlig terminologi och en terminologisk medvetenhet. Inom Telenokia går man mycket grundligt tillväga och utbildar t ex konstruktörer i terminologi. Vid Grindsted Products har man en servicefunktion som innebär att man ger översättarna hjälp i terminologiska frågor.



Rast på skolgården i det vackra vädret.

EG-puckeln

TNCs Staffan Ulvönäs och Heidi Suonuuti från TSK i Finland höll ett tvådelat föredrag som rörde standardiseringens utveckling rent allmänt och standardisering av terminologiska principer i Norden och internationellt. Standardiseringens organisation internationellt och nationellt beskrevs liksom den harmonisering som är aktuell just nu; en harmonisering som avser att undanröja handelshinder och förbereda oss i Norden för EG-samarbetet 1992. Denna "puckel" i standardiseringsarbetet som vi har alldeles framför oss ställer också stora krav på terminologiarbetet. Staffan Ulvönäs framhöll att TNC verkar för att komma in i standardkommittéernas arbete i ett så tidigt skede som möjligt så att en dialog uppkommer mellan terminolog och tekniker. Terminologen får då en uppfattning om vilka termer som används inom ett visst område och kan ge teknikern den hjälp som behövs för det terminologiska utredningsarbete som så gott som alltid ingår i ett standardiseringsprojekt.

Heidi Suonuuti, som har mångårig erfarenhet av såväl nationell som internationell standardisering inom pappersområdet, bekräftade att terminologiska problem kan ta upp mycken tid i en standardkommitté. De äldre utgåvorna av ISO/TC-37-standarderna, avsedda att ge vägledning, ansågs av teknikerna som "alltför lingvistiska" och kom sällan till användning.

– Det är viktigt att det finns standarder i terminologiarbetets principer och metoder – varje standardkommitté behöver det – men frågan är om inte terminologiarbetet behövde få en än mer framskjuten position inom ISO, sa Heidi Suonuuti.

– Kanske vore lösningen att det bildades en "TERMCO", dvs en kommitté för terminologi direkt under ISOs centralsekretariat. Om vi inom Norden tycker att idén är bra så skulle vi kanske gemensamt kunna verka för att en sådan kommer till stånd, avslutade Heidi Suonuuti.

Göran Walter beskrev arbetet med att lägga upp först en termbank på CD-ROM-skiva och sedan, i ett nästa utvecklingssteg, lägga samman flera termbankar på en skiva. (Detta har beskrivits i TNC-Aktuellt 1989:1). Den utvidgade versionen av Termdok på CD-ROM hade just blivit färdig till Varde-mötet och kunde demonstreras för deltagarna.

Utvecklingen på Island

Sigurður Jónsson höll ett föredrag med titeln "Är kravet på neologismer ett hinder för terminologiarbetet?". Han förklarade att ordet *neologism* i isländskan ofta används som synonym till *term*. Termer har aldrig haft någon särställning i isländsk språkvård utan har behandlats precis som andra ord. Därför har begreppen *term* och *terminologi* aldrig fått någon acceptabel översättning till isländska.

Det finns historiska och politiska skäl till att det förhåller sig så och Sigurður Jónsson redovisade dessa. Han berättade bl a att det var i början på 1900-talet som man på Island, liksom i många andra länder, tog itu med språkliga problem inom bl a tekniken. Man bildade bl a olika "ordtuskott" inom ingenjörsförbundet. Men i motsats till vad som skedde i många andra länder, där språkvetare inte i någon nämnvärd utsträckning deltog i terminologiarbete, så begärde man på Island hjälp från språkvetare. Den traditionella språkpolitikens representanter

drog därmed upp riktlinjerna också för det "neologistiska arbetet" på Island. Därmed förbisågs i viss mån fackmännens krav på att få precisa och entydiga termer som verktyg för en effektiv kommunikation. Inte heller ansågs kravet på internationell harmonisering som viktigt.

Omkring år 1980 tog det fackspråkliga arbetet ny fart på Island, samtidigt som det inom landet fördes livliga språkpolitiska diskussioner. Den nya generationens språkvetare var inte redo att utan vidare acceptera den äldre generationens språkpolitik. Sigurður Jónsson belyste de olika åsikterna genom två exempel från dataterminologin: de engelska orden "block" och "modem" översätts i den isländska dataordsamlingen med "bálkur" och "mótald", termer valda i linje med traditionell isländsk språkpolitik. Trots detta använder de flesta *blokk* och *módem*. Kanske är det dags att i den isländska ordsamlingen införa de engelska lånorden, åtminstone som synonymer, tyckte Sigurður Jónsson. Han menade avslutningsvis att det neologistiska arbete och den språkpolitik som islänningarna följt sedan sjuttonhundratalet har varit ett hinder för terminologiarbetet på Island. Man har arbetat efter allmänspråkliga principer och bortsett från att terminologiskt arbete delvis följer andra riktlinjer. Företrädarna för den härskande språkpolitiken har försvarat det terminologiska arbetet eftersom de ser allt utifrån en nationalistisk och språkpuritansk synvinkel.

Norsk terminologikurs

Johan Myking från universitetet i Bergen berättade om den kurs i terminologi som gavs 1987 vid Nordisk institutt inom den historisk-filosofiska fakulteten. Kursen, som haft fem deltagare, hade p g a bristande resurser inte kunnat upprepas eftersom endast sådana delkurser som har en stark tillströmning av studenter förnyas.

Johan Myking koncentrerade sitt föredrag kring de problem som visat sig när terminologiutbildningen skulle integreras i den traditionella, humanistiska språkutbildningen.

Det var inte alldeles enkelt att finna ett naturligt samband mellan terminologi och den fackliga strukturen vid fakulteten. Eftersom man vid universitetet sedan länge arbetar med oljeterminologi anknöt man kursen till den miljön, vilket möjligen gav kursen en alltför snäv inriktning mot *teknisk* terminologi. En anknytning till "fackspråk" hade kanske gjort kursen mer intressant för en vidare krets av studenter. Ett annat problem var att kursen inte fick någon "nyttig" framtoning. Utbildningen, tex i mediekunskap och datalingsvistik, har i jämförelse med en kurs i terminologi ett betydligt högre marknadsvärde.

I den traditionella, språkliga utbildningen vid fakulteten finns inget annat som nuddar vid terminologi och därmed väcker ett intresse. Lexikologi stod tidigare i studieplanen för nordiska språk men har lyfts ut p g a bristande intresse bland studenterna.

Man har nog på många håll ett intryck av att det varit ett generellt uppsving för terminologi i Norge och bilden av terminologiundervisningen vid Bergens universitet står lite i kontrast till detta.

Johan Myking ville emellertid understryka att det finns en klart uttalad vilja på fakultetsnivå att satsa på uppbyggnaden av forskning i terminologi och fackspråk, bl a har man prioriterat två universitetsstipendier i dessa discipliner.

Anna-Lena Bucher

En skattkammare full med översättningar

Ett problem som ofta dyker upp i samband med teknisk-vetenskaplig forskning och utveckling är hur man på enklaste sätt skall få reda på vad som görs inom ens område på andra ställen i världen. Jag tänkte i den här artikeln inte gå in på alla svårigheter som uppstår i själva insamlandet av materialet och hur det bearbetas, utan i stället visa på en väg att komma in i rapporter och artiklar som är skrivna på för oss västerlänningar mer exotiska språk.

Ljuset kommer från Delft

Vad gör jag med en artikel på japanska eller ryska som jag tror innehåller intressant information för min verksamhet? Ja, om jag tror att innehållet är mycket viktigt försöker jag naturligtvis få det översatt. Men detta kan

vara ganska vanskligt. Dels är det svårt att få korrekta översättningar gjorda inom avancerade tekniskt-vetenskapliga områden, dels är det förenat med avsevärda kostnader.

Behovet av något centralt organ inom västvärlden som samlar och sammanställer översättningar av detta slag, uppmärksammades av OECD redan 1961 och ledde till bildandet av International Translation Centre, ITC. Organisationen är lokaliserad till Holland, närmare bestämt till porslinsstaden Delft, och är närmast att betrakta som en serviceorganisation utan vinstintresse, vars huvuduppgifter är att samla och sprida information om befintliga tekniskt-vetenskapliga översättningar av intresse från varje tänkbart språk till västerländska språk.

280 000 referenser att söka bland

Hjärtat i ITCs översättningsservice är den databas som innehåller referenserna till alla av organisationen kända och tillgängliga översättningar. Databasen heter "World Translations Index, WTI" och innehåller inte mindre än omkring 280 000 referenser. Den sträcker sig 12 år tillbaka i tiden och är tillgänglig för "on-line"-sökning.

För den som föredrar att arbeta med tryckt material i stället för att gå in i en databas, ger ITC regelbundet ut alla nyttillkomna referenser i rapportform med 10 nummer per år. Även dessa rapporter har namnet "World Translations Index" och det rör sig om ett tillskott av ca 28 000 referenser per år.

En kategori artiklar som inte innefattas av WTI är sådana som förekommer i tidskrifter vilka regelbundet översätts i sin helhet. Information om sådana översättningar samlas i en annan publikation som kallas "Journals in Translation", vilken för närvarande täcker 1 121 olika tidskrifter. "Journals in Translation" produceras i samverkan med British Library Document Supply Centre.

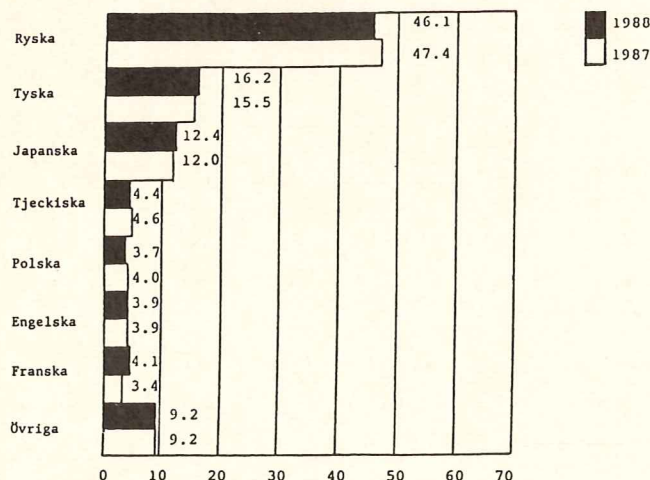
Personlig service

Men ITC består inte bara av en databas och publikationer. Organisationen har också i Delft en informationsavdelning som man kan ta kontakt med i speciella frågor, en avdelning som har tillgång till information om över en million tekniskt-vetenskapliga översättningar.

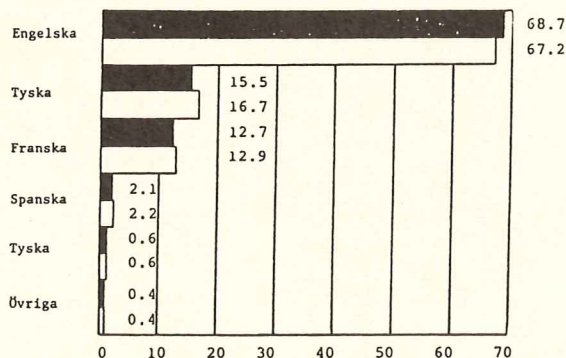
Sverige är sedan en följd av år medlem av organisationen och svenskt kontaktorgan är TNC, som också är representerat i ITCs styrelse. (Styrelsemötet 1989 ägde för övrigt rum i Stockholm och ledamöterna fick då tillfälle att besöka TNC.) Medlemskapet innebär vissa möjligheter till rabatter när det gäller abonnemang på ITCs material. Den intresserade är därför hjärtligt välkommen att ta kontakt med oss i frågor som rör ITC.

Fördelning av översättningsreferenser

a) med avseende på källspråk



b) med avseende på målspråk



Diagrammen visar fördelningen av översättningar dels med avseende på källspråk, dels på målspråk.

Staffan Ulvönäs

En översättares erfarenheter av TERMDOK 89

Den nya TERMDOK-skivan har nu varit ute på marknaden några månader. Vi har därför vänt oss till en av dem som har haft tillgång till skivan sedan i juni för att få några synpunkter på dess användbarhet. Den vi valde att kontakta var Emilio Dahl, översättare med franska som vanligaste målspråk (se presentation nedan).

Inläringen av de grundläggande handgreppen och sökmetodikerna tycks inte ha berett Emilio några svårigheter. Genom att använda skivan och läsa manualen och hjälptexterna har han också utvecklat en avancerad sök-teknik som leder den kortaste vägen till målet också när det är fråga om mer svårsökt information.

Termfynd

På det hela taget har TERMDOK-skivan fungerat väl.

– Det fantastiska med CD-ROM-tekniken är att man med den ibland kan hitta termer trots att man inte vet hur de uttrycks på något av de språk som ingår i en viss termbank, säger Emilio. Han tar ”släpljusfotografering” som exempel på detta. Denna fotograferingsteknik fanns beskriven i en text som skulle översättas men i tillgängliga ordlistor fanns inte termen. Emilio chansade då på att kombinationen av termerna ”light” och ”photography” skulle ingå i den termpost som i en engelskspråkig termbank motsvarar svenskans ”släpljusfotografering”. Och se! Det tog bara några minuter att fastställa att engelskans ”raking light” motsvarar svenskans ”släpljus”. Visserligen leder sökningen inte alltid så rakt till önskat resultat men ändå tillräckligt ofta för att en översättare ska vinna mycket tid totalt sett.

Om man jämför med motsvarande söktid i traditionella ordlistor blir utfallet mycket fördelaktigt för CD-ROM-skivan. Dessutom finns det mycket mer material på skivan som är av speciellt intresse för en översättare till franska, bl a den kanadensiska termbanken Termium

i urval samt Afnors termbank för fransk och internationell standard. Om man jämför söktekniken med den första TERMDOK-skivan, kan man konstatera att sökmöjligheterna blir flera men i stället blir de över en viss nivå mer komplicerade att utföra. Detta är en naturlig följd av att mängden material har ökat med en tiopotens och att flera olikartade termdatabaser ingår.

Eftersom Emilio har tillgång till Termium i dess helhet (som finns på en egen CD-ROM-skiva) kan han också jämföra de två versionerna. I de flesta fall leder hans sökningar på Termium snabbare till den sökta informationen än motsvarande TERMDOK-sökning. Skälet är dels att sökprogrammet till *en* databas kan göras enklare, dels att Termium som är översättningsorienterad har bättre sökregister. I franskan och engelskan är det viktigt att man har termregister, dvs register med bl a flerordskombinationer. Emilio vill ha möjligheten att *direkt* söka en flerordsterm, genom att först skriva in enbart *ett* av orden som ingår i termen, t ex ”tape” i ”tape recorder”, för att sedan via ett register kunna välja det uttryck, kanske ”tape recording”, som bäst speglar det som han vill uttrycka. Detta kan man uppnå även med TERMDOK 89 men inte så lätt via register, utan snarare via sökning på ordkombinationer. En komplettering med bättre termregister för engelska och franska är alltså något som behövs på nästa TERMDOK-skiva.

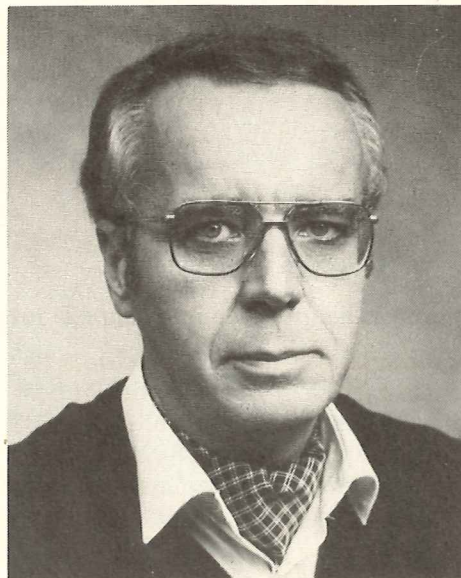
Sökprofil

En annan förbättring som Emilio skulle välkomna är en möjlighet att i förväg beskriva den sökprofil som varje användare har. I en sådan sökprofil skulle ingå uppgifter om:

- vilka termdatabaser som skall ingå i sökningen
- fritextsökning kontra strukturerad sökning
- vilka språk man är intresserad av

Emilio Dahl, född 1941 i Tanger (Marocko). Bor i Södertälje. Översätter sedan 1968: serviceansvarig för fransktalande länder hos Sweda till 1975, översättningschef hos Scania till 1985 och numera ”enmansöversättare” hos Emilio Dahl AB, med tekniska texter som specialitet, från svenska och engelska till franska. Kom att intressera sig för CD-ROM under en översättarkonferens i London 1988, och deltar i det kanadensiska Termium-pilotprojektet.

Svåraste ämne: ventiler. Roligaste jobb: ny teknik inom lastbilsbranschen samt matsedlar. Tråkigaste uppdrag: högtravande tomma texter. Hobby: släktforskning.



Hur blev den termen till?

I TNCs arkiv har vi hittat studiematerial avsett för i första hand lärare i allmän språkkunskap och naturkunskap som vi tycker kan vara av intresse än i dag. Materialet är sammanställt 1971 och den som står för urvalet och kommentarerna av nedanstående termer är TNCs tidigare föreståndare Einar Selander. Redaktionen har aktualiserat materialet och gjort en lättare bearbetning.

biocid – pesticid

Bekämpningsmedelsförordningen (SFS 1985:836) definierar *bekämpningsmedel* som 'kemisk produkt som är avsedd som skydd mot att egendomsskada, sanitär olägenhet eller annan liknande olägenhet förorsakas av växter, djur eller mikroorganismer'.

Om man med bekämpningsmedel syftar företrädesvis på icke önskvärda sidoverkningar använder man emellanåt termen *biocid* ('livsdödare'). Termen går tillbaka till år 1962, då den amerikanska författarinnan Rachel



Om man oftast har samma inriktning och sökmetod skulle man med en sådan förprogrammering spara tid. En annan förbättring vore om väntetiden kunde kortas ned vid vissa arbetsmoment. I och för sig är det bara fråga om sekunder men tiden känns lång när man inte själv kan påverka den. Pretentionerna växer ju snabbt när man upptäcker att man plötsligt har tillgång till ett stort, dittills nästan oåtkomligt, material (över 350 000 termer med definitioner och eventuellt motsvarigheter på andra språk) ur vilket man inom några sekunder kan söka fram den information man behöver. Allt förutsatt att man söker på ett förståeligt sätt.

Emilios ordbehandlingsprogram är inte kompatibelt med TERMDOK, men det problemet löser sig, när han går över till WordPerfect. Egentligen har denna ofullkomlighet inte varit något bekymmer, eftersom Emilio dikterar sina översättningar, och använder PC:n endast för termsökning under det momentet.

För oss på TNC är det ytterst värdefullt att få veta vad som uppskattas – eller inte uppskattas – av olika användargrupper. Det är viktigt att påpeka att vi med TERMDOK 89 vill nå även andra användare än översättare. Därigenom måste söksätten bli flera med risk för att de många metoderna för sökning kommer att skrämja nybörjarna eller tillfällighetsanvändarna.

Användarträffar

För att vi skall kunna samla in erfarenheter i god tid före pressningen av nästa CD-ROM-skiva kommer vi på TNC att ordna användarträffar som vi hoppas skall ge ömsesidiga tips om ett bättre utnyttjande också av den befintliga skivan. I väntan på en sådan träff är vi tack-samma för synpunkter på TERMDOK 89 från andra användare.

Kjell Westerberg

Carson förde in uttrycket i den uppmärksammade boken "Silent spring". Hon nämnde där att bekämpningsmedel saluförs "under several thousand different brand names" och att de borde kallas inte "insecticides" utan "biocides" (i den svenska översättningen kallade "livutrottningsmedel"). I USA är nu Biocide själv ett inregistrerat varumärke. I TNC 88 Färg- och lackteknisk ordlista definieras *biocid* som 'ämne med förmåga att döda organismer'.

Internationellt har dessa namnfrågor sedan mitten på 1950-talet behandlats av en kommitté inom ISO (Internationella standardiseringsorganisationen) som för "pest control chemicals" använder övertermen *pesticid* ('ämne med förmåga att döda skadeinsekter, ogräs m.m.' /ur TNC 88). Vanliga undertermer är t ex algicid, baktericid, fungicid (svamp-), herbicid (ogräs-), insekticid, rodenticid (rått-).

emulgermedel

Emulgermedel är ett 'ämne som underlättar bildning av och stabiliserar en emulsion' (TNC 88 Färg- och lackteknisk ordlista). Termen motsvaras på engelska av *emulsifier*, på franska av *émulsifiant*, medan den inkorrekt bildade tyska formen *Emulgator* bör undvikas i svenskan.

fotogen

Fotogen (ordagrant: ljusalstrare), belagt i svenskan sedan 1861, har liksom vissa andra petroleumtermer inte internationellt samordnad betydelse. Dess motsvarighet är i engelska och amerikanska: *kerosine* och *kerosene*, i franska: *kérosène* (*pétrole lampant*), och i tyska: *Kerosin* (*Leuchtpetroleum*).

Det franska adjektivet *photogène* används om "ljusalstrande organ", lysorgan, t ex hos lysmaskar och lyskräftor.

isomeri

Termen *isomeri* bildades av Berzelius (1832), som också skapade motsvarande adjektiv *isomerisk*. Den sistnämnda formen har i nutida språkbruk ersatts av *isomer*, även använt som substantiv med betydelsen 'ämne med samma sammansättning som ett annat, men med olika struktur och olika fysikaliska och kemiska egenskaper'. Kemiska föreningar mellan vilka isomeri råder sägs vara isomera eller varandras isomerer. Ordens grekiska ursprung (iso-: lika och meros: del) gjorde dem snabbt accepterade i internationella kemistkretsar.

locus – lokal

En strikt vetenskaplig term bibehåller gärna originalstavningen hos ett latinskt eller grekiskt ord. Så heter det *locus* på det 'ställe på kromosom där gen är belägen' (TNC 71 Skogsordlista) med pluralformen *locus*, medan t ex en växtplats kallas för *lokal* och ett matställe ett *lokus*.

Efter Einar Selander

Nyanställda



Christina Alm-Arvius

Christina Alm-Arvius började som handläggare på TNC den 1 september. Innan dess undervisade hon i engelska på högskolenivå bla i Luleå. Christina är just nu i slutskedet av sin avhandling om flerbetydelsen hos det engelska verbet "see".

Christina är född i Arvidsjaur och är uppvuxen med den dialekt som gjorts litterär genom Torgny Lindgren och Sara Lidman. Hon betraktar sig som tvåspråkig inom svenskan och känner en glädje i att kunna vandra mellan de två "dialekterna" rikssvenska och skelleftemål. Hon menar att hon haft glädje av sin dialekt även i sina engelska studier tex när hon studerade fornengelska.

Det som väckte Christinas intresse för att arbeta på TNC var det som stod i annonsen om att "språkindresset bör ha tyngdpunkten på begreppsanalys, ordbildning och ordval".

– När man undervisar i ett främmande språk går det mest ut på att lära eleverna använda det något så naturligt och korrekt. Det finns inte mycket tid för djupare analyser om ord och uttrycks semantiska karaktär, säger Christina. Det hoppas jag få syssla med på TNC, lägger Christina till.

På frågan om hon har något favoritord eller -uttryck får vi ett självklart nej till svar. Möjligen då, säger Christina, ordet *språk* eftersom allt i språket och användningen av det är fascinerande.

Den lilla fritiden delar Christina med familj bestående av man, två barn och två katter. Rent allmänt tycker hon om djur, natur och också konst och litteratur. Hon läser gärna John Updike och då naturligtvis på originalspråket. Christina går gärna på konstutställningar och försöker få tid att också själv måla och teckna.



Ulla Söderquist

Den 1 september anställdes Ulla Söderquist på TNCs bibliotek. Hon har tidigare varit biblioteksassistent på Bostadsstyrelsen där hon arbetade i 20 år.

Något favorituttryck har inte heller Ulla och på frågan om hon tycker illa om några ord eller uttryck svarar hon:

– Jag är inte förtjust i slanguttryck och kanske inte heller sådana benämningar på kvinnor som tex "morsa" och "kärring". Det låter i mina öron lite vulgärt och nedvärderande. Ett annat uttryck som jag har svårt för är "jobba". För mig är en jobbare inte en arbetare utan en person som sysslar med skumma affärer.

Ulla ägnar mycket tid åt litteratur även på sin fritid. Läsning av skönlitteratur är hennes stora intresse. Hon går också gärna på teater.

– Någoting som jag tycker direkt illa om är att sy, avslutar Ulla bestämt.

CD-ROM-seminarium

Termdok 89 kommer att visas på ett CD-ROM-seminarium den 1 dec. kl. 9.00-13.00. Seminariet anordnas av Fritzes, Regeringsgatan 12, Stockholm. Där kommer det att finnas möjlighet att själv använda Termdok-skivan och andra termbanksskivor. En folder med uppgifter också om andra CD-ROM-seminarier bifogas med detta nummer av TNC-Aktuellt.

Vad tycker TNC om stealth, mod och gejd?

Vad heter "stealth" på svenska?

På senaste tiden har det talats mycket om "stealth"-teknik. Det är en teknik som syftar till att göra flygplan, fartyg och militära anläggningar svåra att upptäcka för fiendens radar, IR-sökare och andra avancerade hjälpmedel. Till skillnad från kamouflage handlar "stealth"-tekniken inte om att dölja föremål, utan om att konstruera dem på sådant sätt att de i sig själva blir svårupptäckbara. För att uppnå detta kan man exempelvis använda material som absorberar radarsignaler eller utforma föremålen så att de radarreflekterande ytorna blir så små som möjligt.

Ordet "stealth" passar tyvärr rätt illa in i svenska språket, eftersom det varken kan stavas, uttalas eller böjas efter svenskt mönster. Det finns därför stort behov av ett svenskt ord för begreppet.

Den aktuella termen kommer från det engelska uttrycket *by stealth* som betyder 'i smyg'. Därför ligger översättningslånet *smygteknik* nära till hands. Det svenska verbet *smyga* har ett rätt stort betydelseomfång, men kärnbetydelsen är närmast 'röra sig eller utföra något på omärkligt sätt'. Det är precis detta som den aktuella tekniken handlar om. Den som smyger sig på ett jaktbyte vill undgå att bytesdjuret upptäcker honom med syn, hörsel eller luktsinne. På samma sätt skall ett modernt stridsflygplan vara omärkligt för fiendens elektroniska "sinnesorgan" – radar, IR-detektorer o.d.

Termerna *smygarteknik* eller *smygteknik* förefaller vara på avväg att bli etablerade bland svenska fackmän, och de förekommer då och då i svenska massmedier. TNC anser att det finns anledning att rekommendera termerna, eftersom de är både lättfattliga och enkla att hantera vid böjning och sammansättning. Det är en fördel att man lätt kan bilda en adjektivform till *smygarteknik*: *smygarteknisk*. Speciella tillämpningar av smygartekniken benämner man lämpligen med sammansättningar på *smygar-*. I valet mellan *smyg-* och *smygar-* vill TNC förorda *smygar-* som den mest entydiga.

En eller ett mod?

De flesta datoranvändare har stött på det engelska ordet *mode*. Det kan översättas med 'arbetsätt' eller 'driftsätt', men översättningarna har aldrig slagit igenom i den svenska datorvärlden. I stället använder folk det engelska ordet, ibland med engelskt uttal, ibland med det försvenskade uttalet /mo:d/. På senare tid har även stavningen försvenskats till *mod*. I och med det kan ordet anses ha fått full hemortsrätt i svenska språket.

En svårighet har dock kvarstått: vad har *mod* för genus? Skall ordet ha n-genus som *nod* eller t-genus som *lod*? Det finns ett gammalt ord *mod* i svenskan som betyder 'oräddhet', och det ordet har t-genus. Är det lämpligt att skilja de två homonymerna åt genom att ge dem olika genus, eller krånglar man då till det i onödan?

I praktiken har det visat sig svårt att upprätthålla en skillnad i genus mellan homonymer. Televerket säger *en jack* om anslutningskontakten för telefon, medan folk i allmänhet ofta säger *ett jack* om både skåran och telefonkontakten. Detta talar för *ett mod*.

Det engelska ordet *mode* kommer av latinets *modus*, som bl a betyder 'sätt, vis, form'. Detta ord har vi lånat direkt från latinets som grammatisk term, och det har oftast t-genus i svenskan. Latinets *modus* har också gett upphov till det franska ordet *mode*. Även detta ord har som bekant lånats in i svenskan. Det vanligaste uttalet är /mo:de/, men ordet uttalades förr även /mo:d/, och stavningen *mod* har också förekommit. Alla dessa varianter har t-genus. Det talar för att även *mod* i datorsammanhang bör ha t-genus.

TNC och Svenska språknämnden har följaktligen beslutat sig för att förorda böjningsformen *ett mod*, *flera mod*.

Gejd, gejder och gejdrar

En gejd är en ledskena som styr rörelsen hos maskindelar e d längs en given bana. Ordet kommer av engelska *guide*, och har funnits i svenskan sedan 1870-talet. Det böjs som *fejd* och *nejd*, och heter följaktligen *gejder* i pluralis (uttalat med grav accent som i *nejder*). Eftersom ledskenor oftast förekommer två eller flera tillsammans används ordets singularform förhållandevis sällan.

På något sätt har emellertid *gejder* uppfattats som singularis (uttalat med akut accent som i *ejder*). Eftersom ordet vanligen används i pluralis har en ny pluralform bildats: *gejdrar*. Den här varianten är vanlig i talat yrkespråk, och den förekommer ibland i facklitteratur. Singularen *gejder* har dock aldrig kommit in i någon ordbok, förmodligen därför att ordboksredaktörerna har betraktat den som felaktig.

De språkvårdande organen brukar dock acceptera "felaktigt" bildade ord när de har blivit tillräckligt etablerade i språkbruket. Det anses inte längre fel att säga t ex *en keps* och *ett chips*. Vid revideringen av Plan- och byggtermer tyckte TNC att det var dags att godta *en gejder* också.

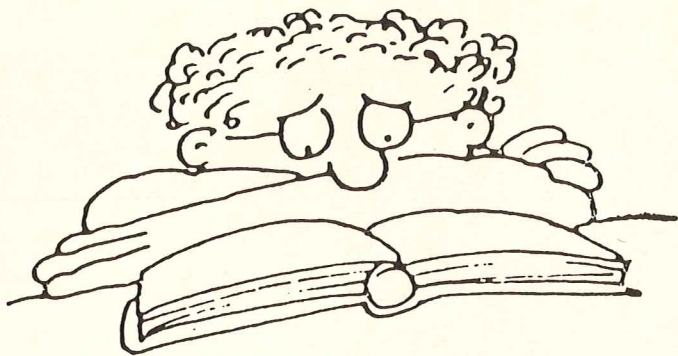
Efter samråd med Svenska språknämnden har vi tagit med *gejder* som synonym till *gejd*. Vi rekommenderar i första hand den ursprungliga formen *gejd*, men vi anser att *gejder* också är korrekt. När just formen *gejder* används är det viktigt att det av sammanhanget framgår om det rör sig om en eller flera.

De båda varianterna har var sin pluralform: *gejd* blir *gejder* i pluralis och *gejder* blir *gejdrar*. Det är alltså fel att säga *en gejd*, *flera gejdrar*, vilket faktiskt förekommer ibland.

Lars Törnqvist

Termfrågor i urval

?



Fråga: När ska man säga *material* respektive *materiel*? Här gäller det utrustning och förbrukningsvaror inom anestesivården.

Svar: Enligt Bertil Molde (Språkvård 1975:4) bör ordet *material* ersätta *materiel* utom i de fall där *materiel* är fast etablerat (t ex i Försvarets materielverk) och där det är väsentligt att skilja mellan *material* (=råstoff) och *materiel* (=utrustning, varor).

I det aktuella fallet är betydelsen 'råstoff' inte tänkbar. Ordet *material* kan därför mycket väl användas om utrustning för anestesi. Man bör dock undersöka om ordet *materiel* förekommer i sammansättningar inom sjukvårdsområdet, som t ex *materieförråd*. Om så är fallet kan det finnas skäl att använda ordet *materiel* här.

Med tanke på det vacklande språkbruket finns det anledning att försöka välja andra ord än *material/materiel*. Exempel på sådana är *utrustning*, *varor* och *förbrukningsartiklar*.

?

Fråga: Vad är skillnaden mellan *manual*, *lathund* och *handbok*?

Svar: Med ordet *manual* avses vanligen en användarhandledning till en viss maskin eller visst system. Omfånget kan variera från endast ett par sidor till flera hundra.

En *lathund* är ett kortfattat sammandrag ur en manual eller liknande. Lathunden kan exempelvis bestå av en uppräkningslista av vanliga kommandon. Omfånget brukar vara på en eller några få sidor.

En *handbok* är 'en bok som ger en översiktlig och sammanfattande framställning av ett ämne' (Svensk ordbok). Handboken kan vara knuten till ett visst system och är då synonymt med *manual*. Omfånget varierar från några tiotal sidor till flera tusen.

TNC har tidigare avrått från termen *manual*, men eftersom den numera är så etablerad i språket ser vi ingen anledning att hålla fast vid detta. I samråd med Svenska språknämnden rekommenderar vi dock att man i första hand använder någon av termerna *handbok* eller *handledning*.

?

Fråga: Har TNC belägg för ordet *fotonik* och vad betyder det?

Svar: *Fotonik* är en hopdragning av termerna *foton* och *elektronik* och är även uppbyggt i analogi med ordet *elektronik*. Fotoniken kan ses som det teknikområde där generering, modulering, överföring och detektering av fotoner utgör ett väsentligt inslag. Några exempel på fotonikens tillämpningsområden är bildskärmar, kommunikation, datalagring, energiteknik och medicinsk teknik. Det är dock svårt att se någon tydlig gräns mellan *elektronik* och *fotonik*.

Styrelsen för teknisk utveckling, STU, har givit ut en skrift som heter just "Fotonik – en lysande teknik för framtiden".

?

Fråga: Vad heter adjektivet till *impedans*?

Svar: Det finns inget adjektiv till ordet, trots att de andra orden i samma begreppsfamilj har adjektiv: *resistans* – *resistiv*, *kapacitans* – *kapacitiv*, *induktans* – *induktiv*, *reaktans* – *reaktiv*, *konduktans* – *konduktiv*.

Antingen gör man här en omskrivning och undviker att skapa något nytt ord eller också försöker man utifrån de andra termerna föreslå ett nytt adjektiv.

Den latinska stammen hos *impedans* är *impeditus* som betyder 'fasthålla'. I analogi med exemplen ovan föreslår vi därför *impeditiv* som adjektiv till *impedans*.

?

Fråga: Finns det något svenskt ord för det engelska uttrycket "value added services"? Det är en form av telekommunikation där olika teletjänster, som t ex elektronisk post, ingår.

Svar: "Value added network" uppkommer när ett företag hyr linjer i ett allmänt datanät och tillhandahåller förbättrad dataöverföring och dataservice med hjälp av extra utrustning. Denna extra service kan bestå i elektronisk post, erbjudande om avancerade hjälpmedel m m.

I "Informatikboken" av Lars Stenström är "value added network" översatt med *förädlad nät*. Svensk motsvarighet till "value added services" skulle då bli *förädlade nättjänster*.

?

Fråga: Hur ska man definiera termen *elektromekanisk*?

Svar: "Svensk ordbok" har följande definition: 'som har att göra med tillverkningen av elektriska maskiner'.

Detta stämmer inte riktigt. Termen behöver inte alltid ha med själva tillverkningen att göra. *Elektromekanisk* förekommer ofta i sammansättningar som t ex *elektromekanisk givare* och då är det inte alls fråga om elektriska maskiner.

Ett förslag till definition är: 'som överför energi mellan ett elektriskt och mekaniskt system, oavsett riktningen'.

?

Fråga: Finns det någon skillnad mellan *larm* och *alarm*?

Svar: Nej, orden är synonymer. TNC förordar ändå den kortare formen *larm*, som är smidigare att använda, särskilt i sammansättningar.

Ordet *larm* har påträffats i den svenska litteraturen från mitten av 1700-talet. *Alarm* är dock den ursprungliga formen, som går tillbaka till italienskans all'arme, dvs "till vapen".

?

Fråga: Vad är det för skillnad mellan *inolja* och *anolja*?

Svar: Många av TNCs källor ger till svar att *anolja* är att 'anbringa tunt lager av olja' medan *inoljning* innebär att 'anbringa (tjockt) lager av olja'.

Avsikten med *anoljning* är att åstadkomma ett korrosionsskydd, även om behandlingen dessutom ger andra goda egenskaper. *Inoljning* görs främst för att ge smörjning, även om man också här får ett visst korrosionsskydd.

?

Fråga: Hur böjs ordet *telefax*?

Svar: En telefax, flera telefaxer (om utrustningen) och ett telefax, flera telefax (om meddelandet).

?

Fråga: Heter det *luminescens* eller *lumenescens*? Det borde väl vara *lumenescens* eftersom ordet kommer av latinets *lumen*?

Svar: Den rätta stavningen är *luminescens*. E-et i *lumen* ändras till *i* vid böjning eftersom genitivet är *luminis*. Däremot förekommer båda stavningssätten när det gäller *luminiscens* och *luminescens*; jfr *fosforescens* (som dock bara kan stavas på ett sätt, dvs med -e-).

?

Under senaste tiden har vi fått flera frågor om hur man skriver 1990 med romerska siffror. Skriver man MDCCCCLXXX eller MCMCX eller MXM eller vad? Därför publicerar vi här en lista över romerska årtal för återstoden av vårt årtusende:

1990	MCMXC
1991	MCMXCI
1992	MCMXCII
1993	MCMXCIII
1994	MCMXCIV
1995	MCMXCV
1996	MCMXCVI
1997	MCMXCVII
1998	MCMXCVIII
1999	MCMXCIX
2000	MM

TNC